

Συνέδρια - Ανακοινώσεις

Δ' συνέδριο ελληνικής εταιρείας πολιτικής επιστήμης

20 χρόνια δημοκρατίας: Όψεις και πραγματικότητες
της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας στην ευρωπαϊκή προοπτική
(υπό την αιγίδα της προεδρίας της Δημοκρατίας)

Στάθης Μπάλιας*

Η ΕΕΠΕ διοργάνωσε τον περασμένο Δεκέμβρη στην Αθήνα το Δ' συνέδριό της που ήταν αφιερωμένο στα 20 χρόνια της «Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας». Στόχος του συνεδρίου ήταν να κάνει έναν απολογισμό της κατάστασης, των προβλημάτων και της πορείας της δημοκρατίας στη χώρα μας, προσδίδοντας ταυτόχρονα στις εργασίες του μια συγκριτική διάσταση, κυρίως αναφορικά με τις χώρες του ευρωπαϊκού νότου, το στίγμα της οποίας δόθηκε με την παρουσία διακεκριμένων ευρωπαίων πολιτικών επιστημόνων όπως του J.M. Maravall (Πανεπιστήμιο Μαδρίτης), του C. Offe (Πανεπιστήμιο Βρέμης) και του C. Esping Andersen (Ευρωπαϊκό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Φλωρεντίας). Από ελληνικής πλευράς συμμετείχαν γνωστοί πανεπιστημιακοί όπως ο Ν. Διαμαντούρος (πρόεδρος της ΕΕΠΕ), ο Ν. Μουζέλης, ο Η. Νικολακόπουλος, ο Π. Κιτρομηλίδης, ο Α. Μακρυδημήτρης, ο Δ. Δημητράκος, ο Δ. Χαραλάμπης καθώς και μια πλειάδα νεότερων πανεπιστημιακών και ερευνητών που εκπροσωπούσαν τη «γενιά της μεταπολίτευσης». Οι κύριες θεματικές που κάλυψε το συνέδριο ήταν τα θεωρητικά προβλήματα του σύγχρονου κράτους και της δημοκρατίας, το κομματικό σύστημα και η διαπλοκή του με τα συμφέροντα, το κράτος πρόνοιας, οι διεθνείς σχέσεις, η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, οι σχέσεις κράτους και εκκλησίας, η πολιτική κουλτούρα και τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης.

* Ειδικός επιστήμονας στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

Στον εναρκτήριο κύκλο των εισηγήσεων εξετάστηκαν από θεωρητική και πραγματολογική σκοπιά ζητήματα όπως οι κοινωνικές, οι πολιτισμικές και οι οικονομικές προϋποθέσεις της δημοκρατίας, σχετικά με τις οποίες υποστηρίχτηκε ότι δεν συγκαθορίζουν αναγκαία το πεδίο των διαδικασιών λήψης των αποφάσεων, η επίδραση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης στην οικονομική και την κοινωνική πολιτική, κυρίως των δημοκρατιών του ευρωπαϊκού νότου, καθώς επίσης και θέματα σχετικά με τα στάδια της παγίωσης της δημοκρατίας, την ποιότητα της ελληνικής δημοκρατίας και τη σχέση (ή την ασυμβατότητα) των διαφόρων μορφών αλληλεγγύης στο κράτος πρόνοιας με την έννοια της πολιτικής ή με τον οικουμενικό χαρακτήρα των δημοκρατικών αρχών (π.χ. κορπορατισμός/δημόσιο συμφέρον). Αντικείμενο των συζητήσεων ήταν μεταξύ άλλων τα προαπαιτούμενα για να χαρακτηριστεί ένα καθεστώς ως δημοκρατικό, η πληθώρα των παραδειγμάτων και των εκδοχών της σύγχρονης δημοκρατίας, το φαινόμενο της απομάκρυνσης των πολιτών από την πολιτική και οι συνέπειες του εκδημοκρατισμού στην αγορά εργασίας. Σχετικά με το μέλλον της δημοκρατίας, πέρα από την επισήμανση των μονίμων και εγγενών κινδύνων αποσύνθεσής της, υποστηρίχτηκαν μάλλον απαισιόδοξα σενάρια, πρωτίστως σε ό,τι αφορά την πολιτική αλλοτρίωση και τη συμμετοχή των πολιτών στις αποφάσεις.

Στη συνέχεια, υπογραμμίστηκαν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του ελληνικού κομματικού συστήματος, οι συνέχειες και οι ασυνέχειες της διαίρεσης δεξιά/δημοκρατικές δυνάμεις σε σύγκριση με την προδικτατορική περίοδο και η αναντιστοιχία του τυπικού θεσμικού πλαισίου με την πραγματική λειτουργία της δημοκρατίας. Συγκεκριμένα, επισημάνθηκε η απίσχυση της έντασης και η αλλαγή του περιεχομένου της προδικτατορικής ιδεολογικής αντιπαράθεσης μέσα από την εμφάνιση κυρίως του κοινωνικού στοιχείου και την παγίωση των πελατειακών δικτύων, ενώ η πολιτική και η εκλογική σταθερότητα μέσα από τη στερέωση του διπολισμού καταγράφηκε ως θετική εξέλιξη από τη σκοπιά της λειτουργικότητας του πολιτικού συστήματος. Η απρόσκοπτη λειτουργία των πολιτικών θεσμών, που παρατηρείται για πρώτη φορά στην πολιτική ιστορία της χώρας όπως υποστηρίχτηκε, απέδειξε την έλλειψη πραγματικής κοινωνικής υπόστασης της δημοκρατίας ή, τουλάχιστον, των ποιοτικών εκείνων στοιχείων που τη δικαιώνουν ως ανώτερο ή ιδανικό πολιτικό καθεστώς, όπως είναι οι αξίες και τα συμβολαιακά της περιεχόμενα, θέτοντας υπό αμφισβήτηση τη δυνατότητά της να επιβιώσει, πολύ δε περισσότερο στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως ουσιαστικά ισότιμος εταίρος. Ορισμένα από τα συμπτώματα αυτής της έλλειψης που επισημάνθηκαν ήταν η ανυπαρξία ή, κατ' άλλους, καχεξία της κοινωνίας των πολιτών, η ρευστότητα των αξιών και των ηθικών δεσμεύσεων ή, με άλλους όρους, η απουσία της καντιανής κατηγορικής προσταγής που υπήρξε μια από τις βασικότερες προϋποθέσεις για την αποτελεσματική λειτουργία των αστικών πολιτικών θεσμών και ο μανιχαϊκός χαρακτήρας της πολιτικής ο οποίος, τροφοδοτούμενος από τον πολεμικό ιδεολογικό λόγο που είχε ως φόντο τον εθνικισμό, ακύρωνε εκ των προτέρων κάθε δυνατότητα με-

ταλλαγής των θεσμών σε εστίες ουσιαστικής πολιτικής έκφρασης. Τονίστηκε σχετικά ότι η διαπιστωμένη αντίφαση ανάμεσα στο θεσμικό πλαίσιο και τα περιεχόμενα της ελληνικής δημοκρατίας εκφράστηκε με ιδιαίτερα αποκαλυπτικό τρόπο στο επίπεδο του Συντάγματος και της αναθεώρησής του, ζητήματα που αντιμετωπίστηκαν όχι ως διαδικασίες εκσυγχρονισμού και εμπάθυνσης της δημοκρατίας, αλλά ως μέσα που εξυπηρετούσαν κομματικές σκοπιμότητες.

Η κομματική λογική και ο κομματισμός, ως φαινόμενα που διαπερνούν και προσδιορίζουν το χαρακτήρα και την υφή του πολιτικού συστήματος στο σύνολό του, αναλύθηκαν κυρίως ως προς την τάση των κομμάτων εξουσίας να διαμορφώσουν μια σχεδόν μονοπωλιακή σχέση με το κράτος και να αναλάβουν το ρόλο του αποκλειστικού διαμεσολαβητή ανάμεσα σε αυτό και την κοινωνία. Υπογραμμίστηκε η διείσδυση των κομμάτων σε όλους τους χώρους της κοινωνικής ζωής, κυρίως στο συνδικαλιστικό χώρο, οι επιλογές και οι προσανατολισμοί του οποίου καθορίζονταν κατά βάση από τις κομματικές στρατηγικές, υπονομεύοντας κάθε δυνατότητα αυτόνομης διαπραγμάτευσής του με το κράτος και περιορίζοντας τα περιθώρια παρέμβασής του για θεσμικές αλλαγές στο χώρο της εργασίας. Ο κρατικο-κομματικός κορπορατισμός και η λογική του έχουν μάλιστα γενικευθεί σε σημείο που ακόμα και τα κοινωνικά κινήματα να θεωρούνται προεκτάσεις των κομμάτων, να αντιμετωπίζονται ως τέτοια και να νομιμοποιούνται ως συνομιλητές του κράτους, ιδίως όταν δεν είναι μαζικά, μόνο στο βαθμό που υφίστανται οι απαραίτητες ενδείξεις περί κηδεμόνευσής τους από τα κόμματα. Από τη σκοπιά αυτή, το παράδειγμα του γυναικείου κινήματος, το οποίο γεννήθηκε με πρωτοβουλία των αριστερών κομμάτων, είναι ιδιαίτερα αποκαλυπτικό. Υποστηρίχτηκε μάλιστα ότι παρά τις προόδους στο επίπεδο αυτό και παρά την παρουσία ενός σημαντικού, συγκριτικά με το παρελθόν, αριθμού γυναικών στα κομματικά και τα κρατικά όργανα, το γυναικείο κίνημα βρίσκεται αντιμέτωπο με μια πατριαρχική και ανδροκρατική αντίληψη της πολιτικής, που το εξοβελίζει από το δημόσιο χώρο και τη συμμετοχή στα πολιτικά πράγματα της χώρας. Η διαπίστωση ότι η κοινωνία των πολιτών έχει απορροφηθεί ή υποκατασταθεί σε αποφασιστικό βαθμό από τα κόμματα φάνηκε να είναι το αυτόνοτο συμπέρασμα αυτής της προσέγγισης.

Σημαντικοί θεματικοί άξονες του συνεδρίου υπήρξαν επίσης τα προβλήματα της εξωτερικής πολιτικής και ο ρόλος των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης. Σχετικά με τα πρώτα υποστηρίχτηκε κυρίως η άποψη ότι η βαλκανική πολιτική της χώρας χαρακτηρίστηκε από μια αστάθεια στόχων και από την εξάρτησή της από τις εσωτερικές στρατηγικές των κομμάτων. Αναζητώντας νομιμοποίηση σε ένα στείρο εθνικισμό και περιχαρακωμένα στον εθνοκεντρισμό τους, τα δύο μεγάλα κόμματα στέρησαν από το κράτος την ευκαιρία να συμμετάσχει ενεργά στις διεθνείς διεργασίες που ενσωμάτωναν όλο και περισσότερο ως βασικά στοιχεία των διεθνών σχέσεων τα οικουμενικά χαρακτηριστικά της δημοκρατίας, όπως τα ανθρώπινα δικαιώματα, η ελευθερία της συνείδησης και η ανεξίθρησκα. Προβάλλοντας, αντίθετα, διεκδικήσεις εθνικιστικού τύπου, το ελληνικό

κράτος συνέβαλε, όπως υποστηρίχτηκε, στη δημιουργία ενός εχθρικού διεθνούς περιβάλλοντος και σε μια απομόνωση που εξυπηρετούν ελάχιστα τα μακροπρόθεσμα συμφέροντα της χώρας, ιδίως τη δυνατότητά της να επηρεάζει τις βαλκανικές εξελίξεις προς όφελός της.

Οι εισηγήσεις που αναφέρθηκαν στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης τόνισαν το ευρωπαϊκό φαινόμενο της συγκέντρωσής τους στα χέρια ευάριθμων μεγαλοεκδοτών, που έχουν μεταβληθεί σε επικυρίαρχους του πολιτικού παιχνιδιού, αλλά και γενικότερα σε ιδιότυπες ελεγκτικές αρχές των κατευθύνσεων και του περιεχομένου της κουλτούρας, καθώς τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης επιδρούν πλέον καταλυτικά στους όρους υπό τους οποίους παράγεται η τέχνη. Διερευνήθηκε επίσης η επίδρασή τους στο επίπεδο της δημοκρατικής έκφρασης και ιδιαίτερα η συμβολή τους στον πολιτικό κυνισμό, στη δυσπιστία των πολιτών απέναντι στους θεσμούς και γενικότερα στην αποπολιτικοποίηση.

Σχετικά, τέλος, με τις σχέσεις κράτους και εκκλησίας, υποστηρίχτηκε η άποψη περί συνέχισης της παραδοσιακής εργαλειακής χρήσης της τελευταίας από το κράτος και τα κόμματα, με σκοπό την αύξηση της πολιτικής τους επιρροής, γεγονός που εξηγεί και την υπαναχώρηση του ΠΑΣΟΚ από διακηρυγμένες θέσεις του για τον εκσυγχρονισμό των σχέσεων εκκλησίας/κράτους. Έγινε επίσης λόγος για τη συμβολή της ορθοδοξίας στη διαμόρφωση μιας συντηρητικής κουλτούρας, η οποία, στο βαθμό που διαπλέκεται με τον εθνικισμό και έρχεται σε αντίθεση με τα οικουμενικά περιεχόμενα της δημοκρατίας, ακυρώνει συγχρόνως την έννοια του κράτους δικαίου και το δεσμευτικό χαρακτήρα των περιεχομένων της δημοκρατίας.

Το απαύγασμα των περισσότερων εισηγήσεων και του γενικότερου κλίματος των εργασιών ήταν ένας προβληματισμός και μια διάχυτη αμηχανία για την κατάσταση και το μέλλον της δημοκρατίας, κυρίως σε ό,τι αφορά τη χώρα μας, που συνάδει με την αρνητική εικόνα που διαμορφώθηκε τα τελευταία χρόνια για τα ελληνικά δημόσια πράγματα. Οι περισσότερες από αυτές απηχούσαν σε μεγάλο βαθμό την περιρρέουσα αίσθηση μιας κοινωνίας που, μετά από μια περίοδο αυτοπεποίθησης και «δημοκρατίζουσας» αυταρέσκειας, ανακαλύπτει σιγά-σιγά τις αδυναμίες και τις ατέλειες της δημοκρατίας της. Το συνέδριο της ΕΕΠΕ κινήθηκε, κατά κύριο λόγο, σε μια τροχιά επισήμανσης και καταγραφής αυτών των ατελειών. Θα μπορούσαμε να το χαρακτηρίσουμε ως ένα εγχείρημα έγκυρης διακρίβωσης της παθολογίας που χαρακτηρίζει την ελληνική δημοκρατία, ως την επιστημονική αποτίμηση μιας κατάστασης που βιώνεται και συνειδητοποιείται ήδη σε πολλούς κοινωνικούς χώρους ως κρίση των θεσμών και γενικότερα της δημοκρατίας. Όμως, αν το συνέδριο αυτό υπήρξε το θήμα μιας εμπειριστωμένης διάγνωσης, η οποία δικαίως ικανοποίησε τους διοργανωτές του, δεν ασχολήθηκε παρά εμμέσως με τις δυνατότητες και τους τρόπους θεραπείας του προβλήματος. Οι εισηγήσεις είχαν μάλλον ένα θεωρητικο-αναλυτικό και περιγραφικό χαρακτήρα, δίνοντας την εικόνα μιας θετικής και αποστασιοποιημένης από τα κοινωνικά και τα πολιτικά διακυβεύματα επιστήμης, που απλώς κρίνει ή απο-

φαίνεται σε ένα κλίμα συγκατάβασης, πράγμα που απηχεί βεβαίως τους απο«γοητευμένους» καιρούς και την αποϊδεολογικοποιημένη εποχή μας. Παρά την απουσία σημαντικών θεματικών, όπως η εσωτερική δημοκρατία στα κόμματα και η βαρύτητα της χαρισματικής εξουσίας στα πολιτικά μας πράγματα, το συνέδριο έδωσε τη δυνατότητα για μια νηφάλια και πραγματιστική προσέγγιση των προβλημάτων της σημερινής ελληνικής δημοκρατίας, για μια βαθύτερη κατανόηση των αδυναμιών και για μια ώριμη αναζήτηση των προοπτικών της, που οι πολεμικές και οι ιδεολογικές συγκρούσεις του «μεταπολιτευτικού κύκλου» είχαν καταστήσει αδύνατες. Από τη σκοπιά αυτή, το συνέδριο της ΕΕΠΕ υπήρξε εποικοδομητικό και έδωσε δείγματα μιας ενηλικίωσης που μένει να ξεπεράσει τα σύνορα της επιστήμης και να αγγίξει και την κοινωνία αλλά, πρωταρχικά, την πολιτική.

